

Descartes i la impossible relació entre el cos i l'ànima

Irene Alerm i Pou

Per començar

Descartes és un autor que molts coneixem immediatament després de Plató. Gairebé dos-mil anys de pensament separen l'acadèmia de Plató de la cambra on escrivia Descartes i el pensament no va deixar d'avançar. Si algú ha tingut la sort que entremig hagin passat de puntetes sobre Aristòtil i algun autor medieval com sant Anselm (ja no diem renaixentista, que seria voler anar massa enllà) potser la imatge que es pot fer del filòsof francès és un xic més completa.

Per entendre René Descartes en la solitud del seu temps, sense la resta d'autors que el precedeixen o acompanyen i sense conèixer la influència que tindrà és com voler entendre un gran novel·la tan sols llegint-ne un capítol a l'atzar. En tot cas, ens pot ajudar a entendre'l agafar-ne un tema i estirant-lo, a veure què en va dir ell i què se'n va dir després.

Amb Descartes s'introdueix un dels temes que més repercussió ha tingut al llarg del segle XX i XXI: la dualitat del cos i la ment, de la realitat i la consciència.

Aquest problema ell solet ha conduït a crear un àmbit concret de recerca filosòfica: la *filosofia de la ment* (o filosofia de la psicologia). Aquesta branca, que es barreja amb altres disciplines filosòfiques com són la teoria del coneixement o la filosofia del llenguatge, però també amb altres matèries com la biologia, la química o la neurologia, es dedica al problema de la ment, i més concretament al de la consciència, abordant-la des de tres vessants o problemàtiques diferents: des d'una vessant descriptiva, fent-se la pregunta de "Què és la consciència? Quins són els seus trets característics?"; des d'una vessant explicativa preguntant-se "Com funciona la consciència?" i, finalment, des d'una vessant funcional demanant-se "Per què existeix la consciència?".

Tot i així, podem dir que Descartes no va ser "l'inventor" d'aquesta controvèrsia sinó que, amb el seu mètode de pensament i les conclusions de la seva feina en va ser un bon impulsor.

Abans de Descartes

Més enllà de Plató i Aristòtil, els filòsofs peripatètics, ja havien concebut un pensament separat del cos i Demòcrit, un dels filòsofs posteriors als presocràtics i contemporani de Sòcrates, un dels primers atomistes, parlava en termes mecanicistes i ja es va trobar que havia de resoldre el “problema de l'ànima”. Tant Demòcrit com Epicur van dir que l'ànima també estava formada per àtoms i així resolien la dualitat portant-ho tot al món sensorial, reivindicant la corporeïtat i de retruc plantejant una nova antropologia. Més endavant, el dogma cristià reconeixerà un cos que és perenne i una ànima immortal.

El problema de Descartes

A diferència d'aquests filòsofs atomistes, si ens hi fixem, Descartes treballa amb arguments mentals, racionals: el dubte metòdic, el geni maligne, el somnis, la idea de Déu... No analitza el món amb els sentits com ho van fer els atomistes o ho faran filòsofs contemporanis seus com Hume, Locke i els empiristes. Ell ho pensa tot des de la foscor de la seva cambra, en la reclusió dels exercicis espirituals.

La seva teoria diu que cos i ment tenen dos orígens, dues naturaleses molt diferents. El cos és extensió, té la qualitat de l'espai. La ment —o ànima, com ho trobem a la majoria de les traduccions—, no. Per ell, *pensar* és un cosa immediata, quasi intuïtiva. Descartes té molt clar i diu a més d'un lloc que, si hagués de triar sobre quina d'aquestes dues coses té més certesa o, fins i tot, quina de les dues existeix segur, seria l'ànima. “La noció que tenim de la nostra ànima o dels nostres pensament precedeix la que tenim del cos i és més certa, vist que dubtem encara que hi hagi en el món cap cos, però sabem certament que pensem”¹. Pensar significa existir, ser un cos o tenir extensió, no.

Tot i així, observava, si bé tenim molt clar que nosaltres pensem, no tenim tant clar que els altres també siguin sers pensants. Agafem un exemple que posa: els autòmats. Aquests éssers inanimats amb aparença humana però construïts mecànicament, van començar a sorgir a l'època que Descartes escrivia els seus llibres. A algun d'ells escriu sobre aquests éssers mecànics, capaços d'actuar del tot com humans i estar preparats (encara no existia la paraula “programats”) per dur a terme diverses reaccions que semblessin reals com les nines d'avui en dia que ploren o fan pipí si els dones un biberó

---

¹ De “Principis de la filosofia”. fragment extret de l'apartat de treball de “Meditacions metafísiques” ed. a cura de Miquel Costa, Edicions 62, setembre de 2008.

amb aigua o diuen “Em fa mal la panxa”². Bé que ens podríem trobar un altre humà que reaccionés així però fos “programat”, que ell no en fos conscient. Aquest és el punt diferencial entre el “jo”, la primera persona i els “altres”, la tercera persona. Més modernament s’ha posat l’exemple dels zombis. Són éssers amb aparença humana, amb un cos, però que poden anar vagant sense pensar, sense sentir.

Tot i així encara quedaven dubtes: Com es relacionen cos i ment? Com sé que els altres pensen? Què és la ment? On es “troba”? I el cos?

Descartes va intentar donar alguna resposta, donant un espai físic per l'ànima dins el cos, a la glàndula pineal —una part del cervell—. Però el problema es manté, Descartes no resol aquesta dualitat entre la *res extensa*—cos— i la *res cogitans*—ànima—.

Després de Descartes

Descartes ens va deixar amb la mel a la boca i les teories que han anat sorgint llavors, i que encara estan sorgint, han desenvolupat diverses línies d’investigació. Nosaltres en distingirem dues. El punt de partida, però, és el mateix: es tracta de resoldre una qüestió física. La ment és quelcom que s’escapa de l’espai. La perspectiva envers aquesta especialitat o vessant física és una de les maneres d’abordar el problema.

Per començar podríem parlar del **conductisme**. Aquesta teoria explora el què seria el condicionament exterior els éssers humans, és a dir, tot allò que és social i cultural també hi entra. Un breu resum seria: allò que fas (la teva conducta), és el que sents (reflex de la teva ment). Per tant, que tot allò que sents, tot allò autèntic que podem dir a nivell mental tipus “Això que m’has dit m’ha dolgut (pena)”, “Tinc fred (sensació de fred)” pot ser traduït en termes físics visibles per un tercer: “Plorar” o “Tapar-me amb una manta”.

Ara bé, creieu que podem reduir tot allò que sentim a explicacions externes? Hi ha algun cas en el què allò que sentiu no es pugui traduir en una acció pública? Això vol dir que allò que he sentit no és veritable? Que tot estat mental sigui extern implica que ens poden conèixer millor els altres que nosaltres mateixos? Aquests són algunes de les objeccions que es van fer al conductisme.

---

² Hi ha un conte que fa venir esgarrifances d’E.T.A. Hoffmann anomenat “Der Sandman” que relata la història d’una autòmat i evoca molt bé aquesta sensació que Descartes intentava explicar.

El **fisicalisme** és una altra explicació que s'intenta donar en aquest camp i és l'alternativa més directa a la dualitat cartesiana. L'argument d'on parteix aquesta teoria és que el món real és el món físic i aquest és tot el que existeix. Això ens porta a dir que el fisicalisme és una teoria que no només parla de la ment i la consciència sinó que també afecta la concepció del món. Ja que diu que al món només hi ha un tipus de cosa, la matèria i que tots els fenòmens del món si poden ser explicats, són explicats amb les ciències físiques. Encara ens preguntem: com podem traduir físicament tots els nostres estats mentals?

Aquí hi entra en joc una paraulota: la **sobreveniència**. Es podria resumir en el fet que tot allò que succeeix en la nostra vida mental depèn i està determinat totalment per allò que passa al nostre cos. La relació entre cos i ment, però, es considera asimètrica: perquè hi hagi un canvi en la ment hi ha d'haver un canvi al nostre cervell però no tots els canvis al nostre cervell causen un canvi a la nostra ment. Veiem un mosaic de prop. El què percebem són un conjunt de petites peces de colors que estan al costat les unes de les altres. Ens allunyem. I de cop, aquella conjunt de rajoles esdevenen una cara. Com pot ser? No es tracta d'un dibuix, sinó d'un conjunt de peces petites que, al veure's de lluny fan que el nostre cervell ho associi a una cara. Així seria com interaccionarien cos i ment.

I encara les preguntes...

Malgrat tot, les preguntes del principi continuen vigents: La ment, què és? Què la distingeix d'una cosa que no sigui "ment"? Perquè serveix? Què ens permet fer? Descartes s'hi va encallar, sí, perquè a la seva època encara no s'havien descobert certes teories, però... Nosaltres ho podrem saber mai? Hi ha qui diu, quan es planteja el problema explicatiu, que els humans no estem capacitats per entendre-ho, que encara no estem prou evolucionats. Hi qui va més enllà i diu que ni els humans ni cap possible vida intel·ligent que hi pugui haver ho sap ni ho sabrà mai... En tot cas, ser-ne conscients és un pas de gegant. Us convidem a seguir donant-hi voltes i repensar el què Descartes i molts d'altres encara no han sabut desxifrar.

Irene Alerm i Pou, llicenciada en filosofia

La Garriga, setembre de 2015

@irenealerm